

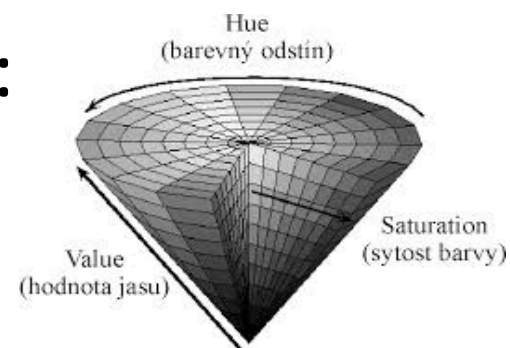
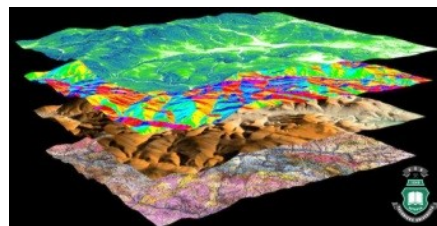
MORFOLOGIE

1.hodina

24.9.2018

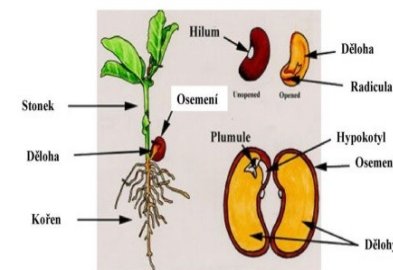
Význam *morfé + logia*

- *morfé* – tvar, *logia* – nauka
- morfologie je součástí mnoha věd:
 - biologie
 - astronomie
 - geomorfologie
 - archeologie

MORFOLOGIE CÉVNATÝCH ROSTLIN - Kořen

1. Klíčení rostlin:

Lingvistická morfologie

- **STUDUJE**

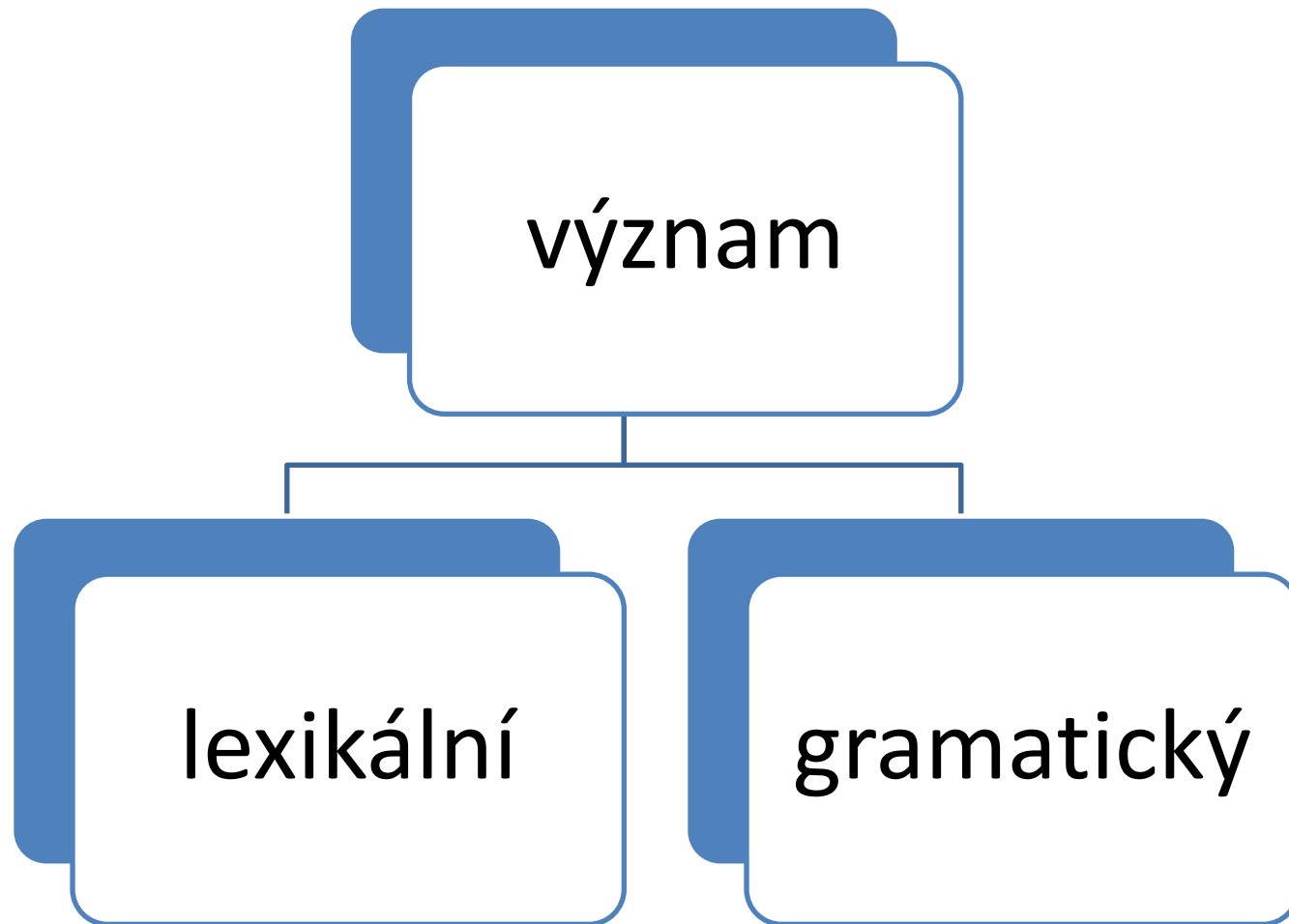
- tvary slov

- procesy slovotvorby

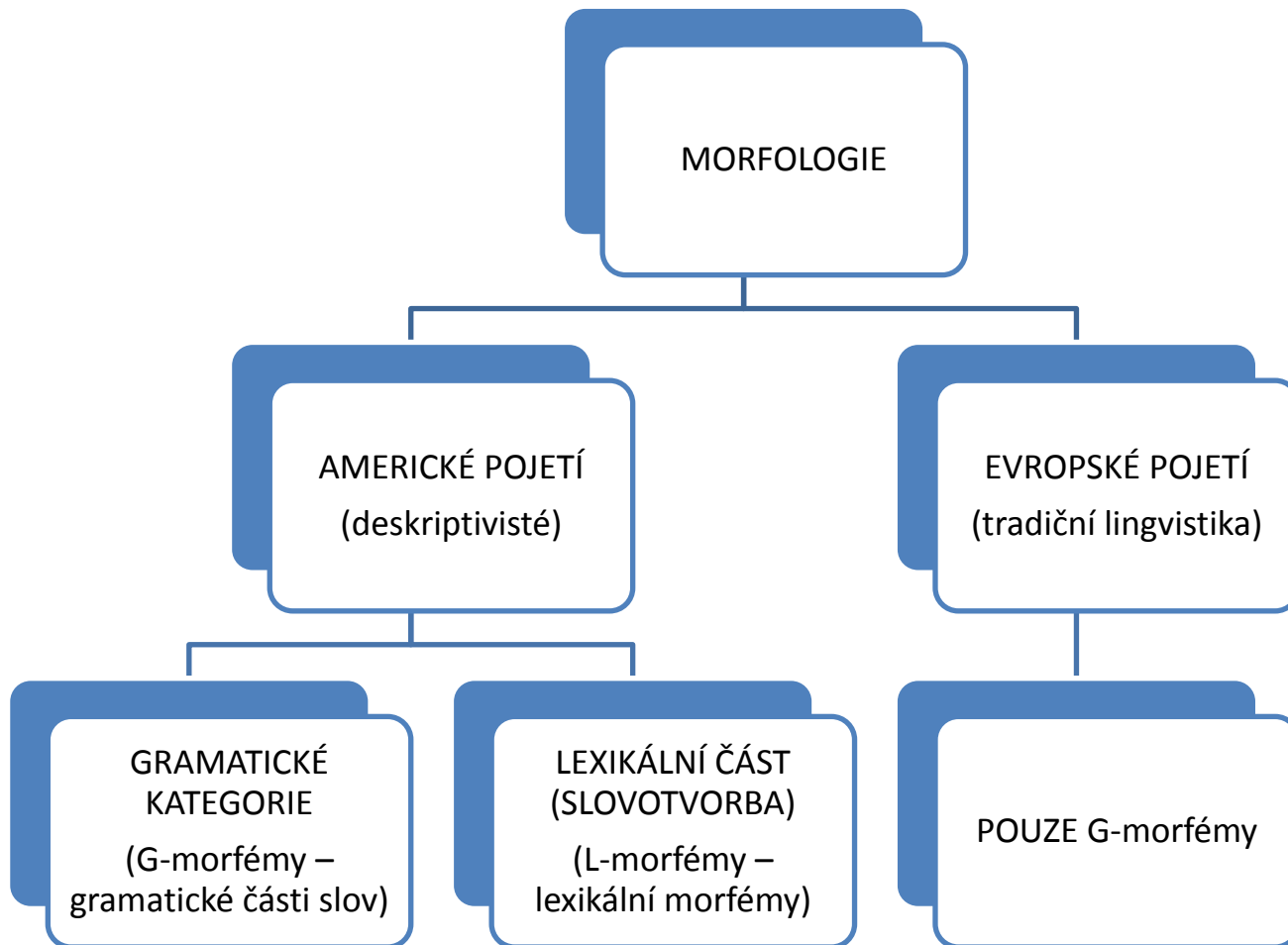
- jejich výsledné tvary – celkové i částečné

- Základní jednotkou je morfém = *signifikativní* (tedy **znaková**) jednotka jazyka, která je nositelem významu.

Význam morfému

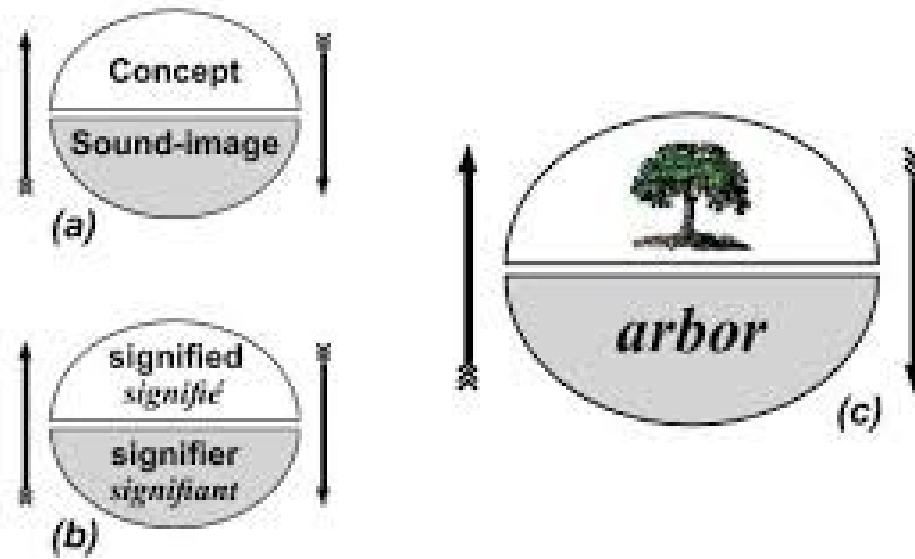

DVOJÍ PŘÍSTUP morfologie

MORFÉM

- ELEMENTÁRNÍ JAZYKOVÝ ZNAK
- BILATELÁRNÍ JEDNOTKA – sloučení označovaného a označovacího (F. Saussure)

Typy morfému podle významu (viz slide 4)

MORFÉM

```
graph TD; A[MORFÉM] --> B[Lexikální L-morfém]; A --> C[Gramatický G- morfém];
```

Lexikální

L-morfém

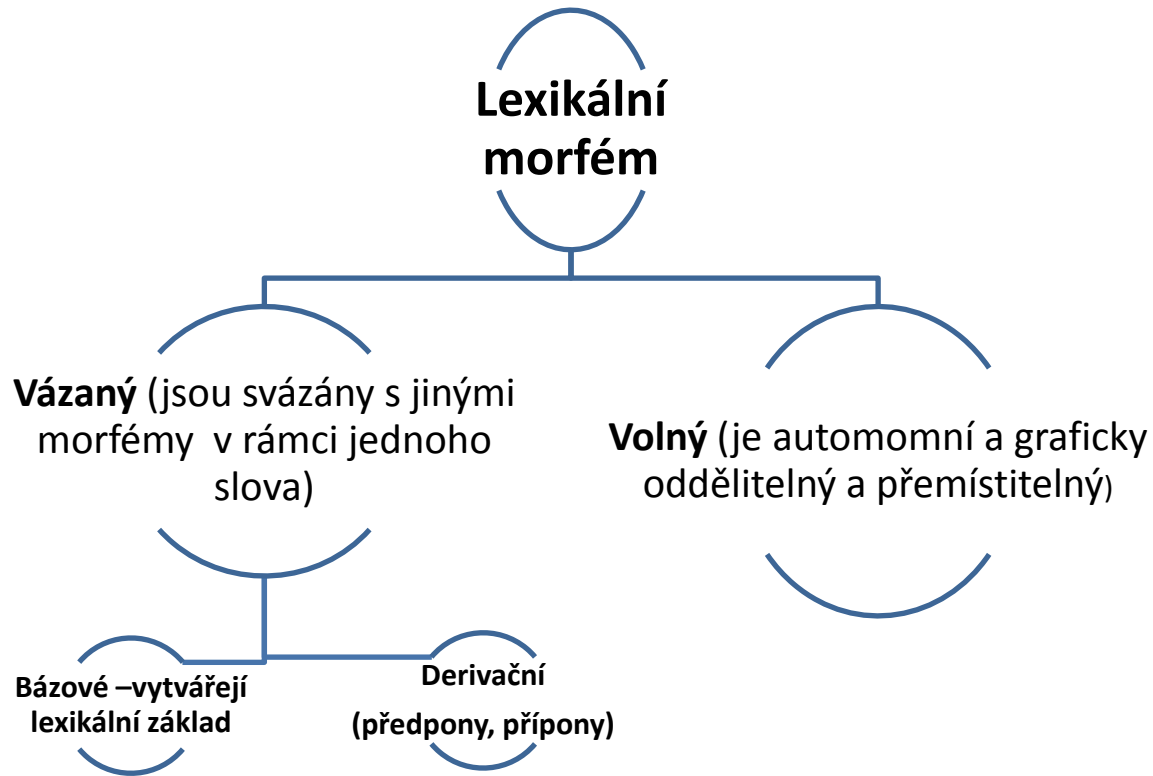
(též: slovotvorný
- autosémantický)

Gramatický

G- morfém

(též: flektivní,
gramatický či
syntaktický)

Lexikální morfémy

Lexikální morfémy – klasifikace z hlediska obsahu

LEXIKÁLNÍ
MORFÉM

DVA DRUHY

KOŘEN -R

Značen R

Implikuje základní složky významu

FORMANT - F

Značen F

Derivační afixy – PREFIXY, SUFIXY,
INFIXY A INTERFIXY

příklady

strojopisný

STROJ

PIS

- kořeny

O

- spojovací morfém

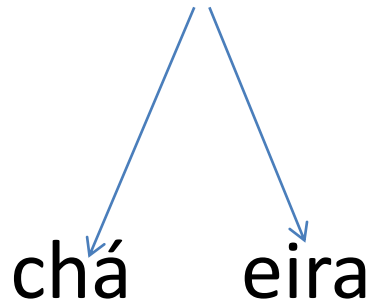
spojující složeniny

NÝ

- odvozovací morfém

příklady

CHÁLEIRA

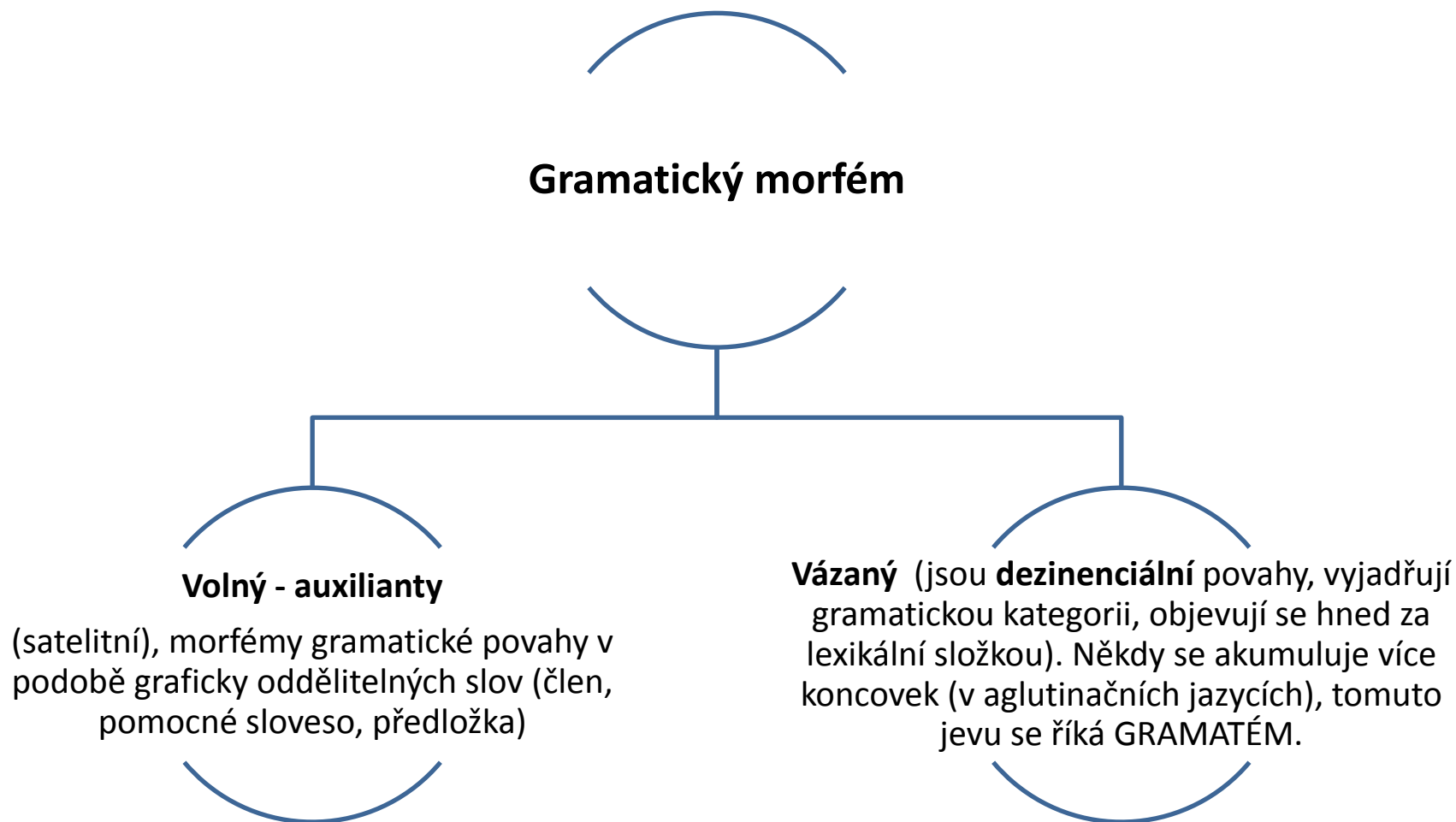

čaj (sufix označující nádobu)

sufix může vykazovat **plurisémii**)

L (interfix)

Gramatický morfém

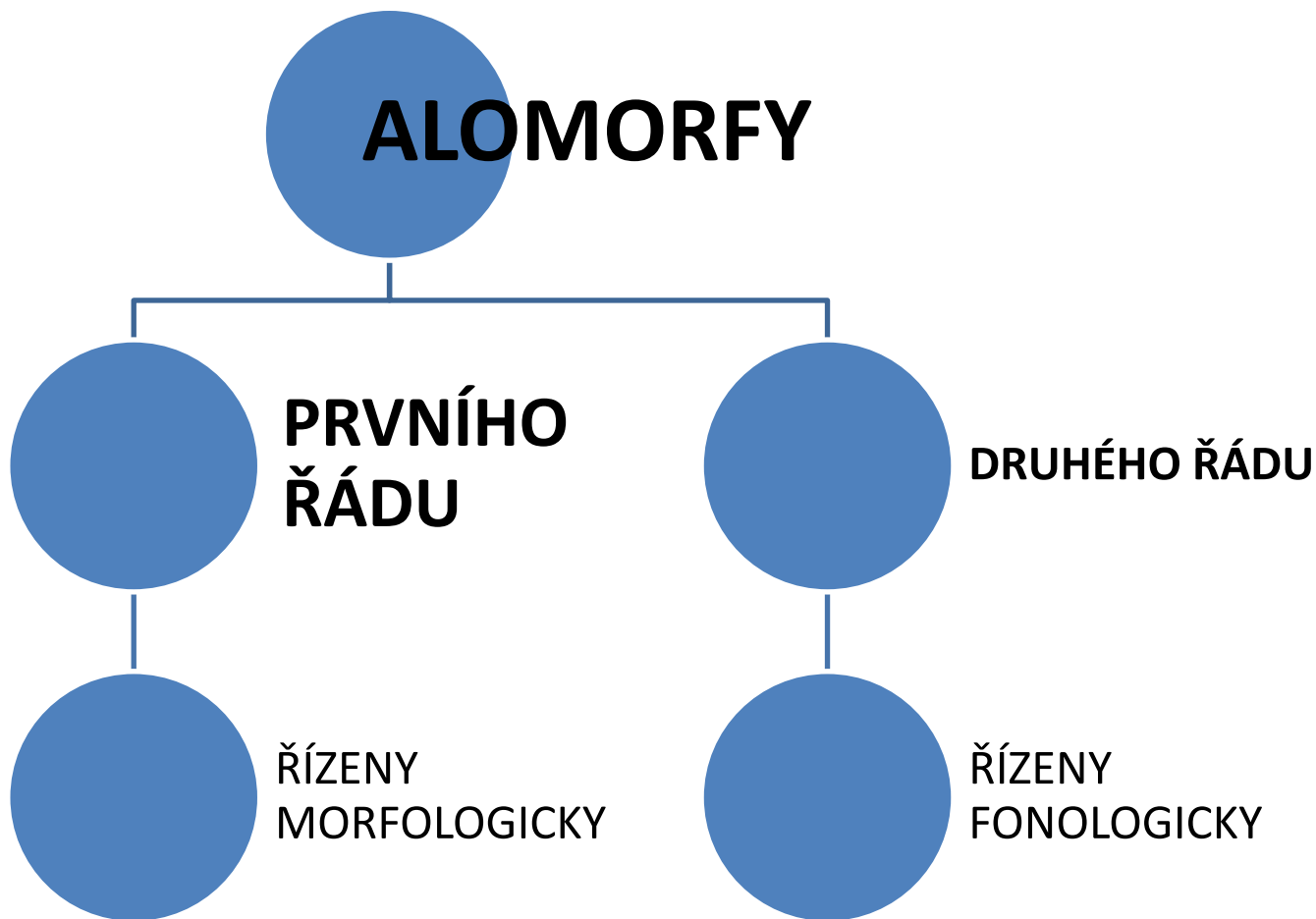
Gramatický morfém

- Může také vykazovat i **plurisémii**
1 gramatický morfém může mít více významů
například - koncovka –a
 - význam 1.pádu sg f. (nominativu - žena**a**)
 - význam 2. pádu sg m.(genitivu – pána**a**)
 - význam 1. pádu sg. N. (města**a**)

ALOMORFY

Mnohé morfémy se realizují několika různými způsoby, které představují alomorfy (varianty nebo možné realizace).

DISTRIBUCE ALOMORFŮ

ALOMORFY

1. ŘÁDU

- výběr konkrétního alomorfu je diktován **morfémickým okolím** (příslušností sousedních morfémů do určité třídy, resp. jejich významem).

2. ŘÁDU

- výběr je diktován **fonemickým okolím** (formou=fonémickou realizací sousedních morfémů). S alomorfy 2. řádu se ve větší míře setkáváme v uralských a altajských jazycích, kde značná část gramatických morfémů má 2-4 alomorfy (sufixy), jejichž distribuce souvisí s tzv. **vokální harmonií**

Alomorfy jednoho morfému

Mohou mít zcela různou podobu

Jde o tzv. supletivismus, se kterým se setkáváme například při **stupňování nepravidelných adjektiv** nebo adverbii (*dobrý-llepší, bom-melhor-ótimo*), nebo ve flexi pomocných sloves (*být-jsem*).

mohou se lišit jen jednou hláskou

Jde o tzv. alternaci: odlišení **jen jednou souhláskou nebo samohláskou**, a to v podobě **střídání souhlásek nebo samohlásek** v různých variantách **jednoho kořene (kmene)** se nazývá **alternace**. (*např: dormir-durmo „spát“, „spím“, nebo vestir-visto, „obléci se“, „oblékám se“ apod.*)

Gramatický morfém (FÚZE, GRAMATÉM)

- Může vykazovat také fúzi: jeden morfém je nositelem více významů zároveň. V tom případě jej lze nazvat **GRAMATÉMEM**

žen*ám* – morfém čísla i pádu

fale*i* – morfém čísla, osoby a času

FALAR – MLUVIT

E I - (il jsem)

Nulový morfém

Některé gramatické morfémy mají **tzv. nulovou realizaci**. Např. u tvaru „žen“ je realizován **2. pád nulovým morfémem (nulovou koncovkou)**.
Nebo v případě portugalského slova *tórax* „hrudní koš“ je plurál také realizován nulovým morfémem (o *tórax* „hrudník“, os *tórax* „hrudníky“).

Distribuce kontrastivní a komplementární

- **Kontrastivní distribuce:**
- Pro vyjádření nějaké gramatické kategorie máme více morfémů a ty se distribuují podle morfologických pravidel (v některých jazycích podle vokalické harmonie)
- Např u sloves pro vyjádření 1.os. sg. Existují následující morfémy:
-O, -EI, -AVA, -ARA, -AREI,-ARIA,- ASSE, -AR

(Každý má jiný významový čas, kontrastují významově, proto kontrastivní distribuce)

Komplementární distribuce

- Komplementární distribuce

Pro jeden významově stejný je existuje více morfému.
Například pro plurál podstatných jmen existují

-s, -es, -is, -l, éis, ōes, ães, ãos

Ty se ale nedistribuuují nahodile, nýbrž podle pravidel.

Café –cafés

Professor -professores

Kombinatorika morfémů

- R+0 les lov, ruka – bosque, caça, mão
- R+ F lov-ec, caça-dor
 - Ra knih**ovna**, livr-**aria**
 - aR, aR **vý**-let, **ex**-cursão
 - aRa **prekrásný super**-bonito
- R+R mrakodrap, arranha-céus

Slovní zásoba

- morfologie morfologia, f.
- lingvistika linguística f.
- morfém morfema, m.
- lexikální morfém morfema lexical
- gramatický morfém morfema gramatical
- kořen radical m. (volný)
- kořen raíz f. (vázaný)
- afix afixo m.
- sufix sufixo,m.
- prefix prefix,m.
- infix infixo ,m.

Cvičení

- Ke kterým typům morfémů patří slova: *hoje* „dnes“, *aqui* „tady“, *pão* „chléb“ **LEXIKÁLNÍ nebo GRAMATICKÉ?**
- Definuj a označ ve slovech **bázové morfémy**. (*filha* „dcera“, *falo* „mluví-m“, *boa* „dobrá“, *flores* „květiny“)
- Definuj a označ ve slovech ***papelaria, saudável, refazer, engordar, amanhecer, cafeteira* derivační morfémy**.
- Rozděl slova podle typu kořenu na slova s kořenem vázaným a volným: *hoje, aqui, pão, fiho, trabalhei*.
- V portugalském slově *cháleiras* označ kořen, odvozovací morfém a flektivní morfém.
- K jaké alternaci dochází ve slovesech *dormir, vestir*?
- Jak je realizován plurál u slova *tórax*?
- Jaké *alomorfy plurálu* substantiv existují v portugalštině?
- Uved' ke každému vzorci příklad kombinace morfémů: R+0, R+F, R+a, a+R+a.
- Uved' ke každému vzorci příklad kombinace morfémů: **R+R**.

Řešení

- Ke kterým typům morfémů patří slova: *hoje* „dnes“, *aqui* „tady“, *pão* „chléb“ **LEXIKÁLNÍ**
- Definuj a označ ve slovech **bázové morfémy**: **Morfémy bázové jsou zapojené do vnitřní struktury lexému a vytvářejí jeho lexikální základ.** (*filh-a* „dcera“, *fal-o* „mluví-m“, *bo-a* „dobrá“, *flor-es* „květiny“)
- Definuj a označ ve slovech ***papelaria*, *saudável*, *refazer*, *engordar*, *amanhecer*, *cafeteira*** derivační morfémy. Morfémy derivační jsou morfémy opírající se o morfémy bázové, k nimž připojují nějaký lexikální sém vytvářející příbuzný, ale přece jen nový lexém. Morfémy derivační se dále dělí na **prefixy** (*re*, *a*, *en*), **interfixy** (*t*) a **sufixy** (*eira*, *aria*, *ável*, *ecer*..).
- Rozděl slova podle typu kořenu na slova s kořenem vázaným a volným: *hoje*, *aqui*, *pão*, *fiho*, *trabalhei*.
Kořeny neboli kořenové morfy, implikují základní složku významu lexému a mohou být **volné - autonomní** (*hoje*, *aqui*, *pão*) nebo **vázané – bázové** (*filh-a*, *trabalh-ei*).
- V portugalském slově *chá*eiras** označ kořen, **odvozovací morfém** a **flektivní morfém**.
- K jaké alternaci dochází ve slovesech *dormir*, *vestir*? *Dormir*, *durmo*, *vestir* *visto*
- Jak je realizován plurál u slova *tórax*? -
- Jaké *alomorfy plurálu* substantiv existují v portugalštině? -s, -es, -is, -l, éis, ões, ães, ãos
- Uveď ke každému vzorci příklad kombinace morfémů: R+O, R+F, R+a, a+R+a.
- Uveď ke každému vzorci příklad kombinace morfémů: **R+R**.